

УДК 347.61(100)

Н.О. ЛОПАТА,
магістрант спеціальності «Правознавство»
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ ШЛЮБУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджено поняття шлюбу, основні етапи розвитку законодавства про регулювання шлюбних відносин в Україні, розкривається відмінність світського шлюбу від церковного, також проведено порівняльний аналіз законодавства інших держав із законодавством України у питаннях регулювання шлюбних відносин та порядку їх реєстрації.

Ключові слова: світський шлюб, церковний шлюб, громадянське партнерство, форма шлюбу, одностатевий шлюб.

Сім'я, це живий організм, який змінюється із зміною суспільства. Це обумовлено тим, що сім'я як найменший осередок суспільства відтворює в собі на мікрорівні всі проблеми суспільства і відповідно – її стан, рівень і якість життя, культуру сімейних відносин і активно впливає на стан і розвиток суспільства.

Перебудова сім'ї, її нові економічні, політичні та громадянські статуси, система принципів нових відносин між подружжям складалися десятиріччями і продовжують змінюватися. Точно так же змінюється і смисл, який вкладається у слова «шлюб» та «сім'я».

У різних країнах навіть саме поняття шлюбу значно відрізняється один від одного. Наприклад, у деяких країнах у законодавстві так чи інакше зазначається, що шлюб – це союз жінки та чоловіка. До таких країн належить і Україна. Але сучасне розуміння шлюбу не завжди асоціює шлюб лише з різностатевими партнерами.

Дуже добре можна прослідкувати ставлення до шлюбу як до союзу чоловіка та жінки на прикладі права США. У США діє Закон про захист шлюбу. Згідно з цим законом шлюб – це правовий союз між чоловіком та жінкою. У будь-якому визначенні законодавчих актів Конгресу, а також будь-якого судового рішення або припису адміністративних установ і агентств Сполучених штатів під словом «шлюб» розуміється виключно правовий союз між чоловіком і жінкою в якості чоловіка і дружини, а слово «подружжя» стосується лише до осіб різної статі, одна з яких є чоловіком, а інша – дружиною. Проте існують штати, які офіційно реєструють одностатеві шлюби. Через такі реєстрації виникли судові спори та дебати, в які були втягнуті навіть президенти США у різні роки.

Відповідно до шведського закону від 23 червня 1994 № 1994:1117 «Про реєстроване партнерство», прийнятого в 1994 р. та чинного з 1 січня 1995 р., у країні введена спеціальна процедура реєстрації співжиття одностатевих пар. У 2002 р. таким парам дозволено усиновлювати дітей, а згодом такі союзи стали визнаватися офіційним шлюбом.

У 2005 р. одностатеві пари у Великобританії отримали право укладати цивільні партнерства, що не прирівнюються до шлюбу, але надають значну частину юридичних прав, які має подружжя у шлюбі. 17 липня 2013 на території Англії та Уельсу прийнятий закон, що легалізував одностатеві шлюби. Цей закон не поширюється на Шотландію та Північну Ірландію, які мають окреме законодавство і де такі шлюби прирівнюються до цивільних партнерств. Парламент Шотландії розробляє власний закон про легалізацію одностатевих шлю-

бів. Тобто поступово деякі країни відійшли від традиційного поняття про те, що у шлюб можуть вступати тільки різностатеві партнери.

Також велику роль у формуванні сімейно-шлюбних відносин завжди відігравала релігія. До 1918 р. в Росії не було інституту цивільного шлюбу за винятком випадків, передбачених для осіб окремих віросповідань за Високим указом «Про зміцнення начал віротерпимості» від 17 квітня 1905 р.

Законом від 19 квітня 1874 шлюби старообрядців, записані в метричні книги, набували в цивільному відношенні силу і наслідки законного шлюбу і розглядалися деякими каноністами Російської Церкви як шлюби цивільні [6; с. 526].

Тим, хто не хотів укласти шлюб в рамках релігійного інституту з різних причин, доводилося жити без юридичного оформлення подружніх відносин. Для такого співжиття стали використовувати термін «цивільний шлюб». Такі відносини не породжували жодних юридичних наслідків. Незабаром після приходу до влади більшовиків 1917 р. був прийнятий декрет РНК «Про цивільний шлюб, про дітей і про ведення книг актів стану», який свідчив, що «Російська Республіка надалі визнає лише цивільні шлюби». Церковний шлюб цим документом оголошувався «приватною справою наречених» [7; с. 1–3] і позбавлявся юридичної сили.

Декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» 20 січня 1918 остаточно позбавляв юридичної сили церковні шлюби. За шлюбами, укладеними в церковній формі до прийняття декрету, зберігалася юридична сила щодо розділу майна і спадкування, вони не потребували переоформлення.

Тобто аж до грудня 1917 р. в Росії процедура оформлення шлюбу мала канонічний (церковний) характер. Держава ж, втілюючи в життя принцип відокремлення церкви від держави, взяла на себе підтримку взаємин між подружжям за допомогою світського законодавства, тому єдиною формою шлюбу став цивільний, тобто світський шлюб. Шлюб став називатися цивільним на відміну від колишнього шлюбу – церковного, релігійного. Оскільки Україна у ті часи входила до складу Російської держави, вона теж розвивалася за таким сценарієм.

Обов'язковий цивільний шлюб існує в більшості культурних країн: у Франції, Голландії, Бельгії, Німеччині, Швейцарії, Угорщині, Португалії, Чилі, Мексиці, Бразилії, Аргентині, Болівії і Венесуелі.

З іншого боку, в Болгарії тільки церковна форма шлюбу має юридичне значення. Обов'язок зареєструвати саме церковний шлюб для його дійсності існує у Польщі, Австрії, Данії, Фінляндії, Норвегії та Перу.

У Чехії цивільна і церковна форми шлюбу мають однакове значення для держави, так що вибір тієї чи іншої форми залежить виключно від наречених. Говорячи юридичною мовою, в Чехії існує факультативна форма шлюбу. Існує вона також у Сполучених Штатах Америки, в Англії, в Швеції, в Литві, а останнім часом і в Італії.

С.В. Троїтський у своїй статті виділяє шість різних форм шлюбу:

- 1) загальнообов'язковий цивільний шлюб;
- 2) загальнообов'язковий церковний шлюб;
- 3) обов'язкове поєднання цивільного та церковного шлюбів;
- 4) вільний вибір між церковним та цивільним шлюбом;
- 5) обов'язковий вибір між церковним та цивільним шлюбом, залежно від сповідання;
- 6) цивільний шлюб з потреби [8].

На нашу думку, достатньо буде виділити у класифікацію лише перші три форми шлюбу: цивільний шлюб, церковний шлюб, поєднання цивільного та церковного шлюбів. Ця класифікація є доцільною, тому що інші три форми шлюбу так чи інакше повторюють попередні і все одно у кінцевому результаті пара повинна буде укласти шлюб в одній з цих трьох форм.

Цікавим є те, що у деяких країнах та народностях традиції вступу до шлюбу залишалися практично незмінними увесь час і сьогодні продовжують діяти. До такого шлюбу належить шлюб в країнах, які сповідують ісламську релігію. Прикладом таких країн є Йорданія, Сирія, Ірак.

У цих країнах традиційно шлюб – це союз виключно жінки та чоловіка. Досі поширені договірні шлюби, тобто батьки повністю беруть на себе турботу про створення сім'ї дітей, не послухатися старших у таких країнах є неприпустимим. Формула шлюбного договору між сім'ями містить у собі пропозицію, зроблену нареченою або її представником (опі-

куном чи піклувальником) і відповіддю нареченого або його представника. Без цього шлюб вважається недійсним.

З давніх часів і до сучасності залишилась традиційною згода опікуна на шлюб. Тобто якщо опікун нареченої не дозволить їй вступати в шлюб, то такий шлюб буде вважатися недійсним, навіть якщо наречена вже досягла повноліття. Жінка в ісламському шлюбі має менше прав, ніж її чоловік, і повинна його слухатись.

Тобто в шлюбі країн, які живуть за ісламськими догмами, багато чого збігається з традиціями шлюбу стародавніх країн. Багато таких традицій у сучасному світі вважаються ущемленням прав жінок, недопустимими та недемократичними. Світова спільнота відкрито засуджує такі пережитки минулого, проте у країнах шаріату до критики ставляться бай-дуже і змінювати свої вікові традиції не вважають за потрібне.

Що стосується України, то світське та церковне життя в Україні розділені на законодавчому рівні. Церква не має права втручатися в роботу державних органів, видавати закони або контролювати їх виконання.

Згідно зі статтею 8 Конституції України в Україні діє принцип верховенства права. Згідно зі статтею 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень через релігійні переконання людини. Гарантуються рівні права жінки та чоловіка. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Згідно зі статтею 21 Сімейного кодексу України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.

Релігійний обряд шлюбу також не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

За загальним правилом шлюбний вік для жінки встановлюється у сімнадцять, а для чоловіка – у вісімнадцять років. В Сімейному кодексі України збережено старий підхід до визначення шлюбного віку. За часів СРСР сімейне законодавство України в цьому питанні суттєво відрізнялося від законодавства інших радянських республік, яке встановлювало загальний шлюбний вік у 18 років. В Україні передбачався інший шлюбний вік [3; стаття 16]. Тому закріплення різної вікової межі для жінок та чоловіків при укладенні шлюбу можна вважати традиційним для законодавства України.

Однією з основних засад сучасного сімейного права України є свобода шлюбу. Це поняття включає в себе декілька складових. Зокрема особа має право вільно вирішувати питання щодо укладення шлюбу та його збереження, а також розірвання шлюбу та припинення шлюбних відносин.

В ч. 1 ст. 51 Конституції України закріплено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. В юридичному розумінні вільна згода жінки та чоловіка на укладення шлюбу означає, що кожен з них розуміє значення своїх дій та їхні наслідки і свідомо приймає рішення утворити сім'ю. Для того, щоб особа могла сформувати своє внутрішнє бажання щодо укладення шлюбу та свідомо і чітко висловити його зовні, вона має досягти певного рівня психічної та вольової зрілості.

Саме з цим пов'язана вимога закону щодо досягнення особою шлюбного віку [2, ст. 22, 23]. Свою вільну згоду на шлюб сторони оприлюднюють під час реєстрації шлюбу. У зв'язку з цим закон передбачає обов'язкову присутність наречених в момент реєстрації шлюбу [2, ст. 34].

Будь-який тиск на свідомість людини, примушування жінки та чоловіка до шлюбу у будь-якій формі (загроза, обман, психологічний тиск тощо) не допускаються. Члени сім'ї та родичі можуть надавати поради або висловлювати свою думку щодо майбутнього шлюбу та особистих якостей нареченої (нареченого). Проте такі поради не можуть набувати характеру примусу.

В Україні закріплюється принцип одношлюбності (моногамії), який полягає у тому, що жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному зареєстрованому шлюбі [2; ст. 25]. Таким чином, шлюб не може бути укладений, якщо жінка або чоловік перебувають у іншому зареєстрованому шлюбі. При вирішенні цього питання закон закріплює суто формальний підхід – значення має лише факт існування зареєстрованого шлюбу, а не реальні стосунки подружжя.

Як зазначають у науково-практичному коментарі до Сімейного кодексу України Е.М. Багач, Ю.В. Білоусов, цілком ймовірно є ситуація, коли сторони проживають окремо багато років, не мають спільних інтересів і не підтримують зв'язок між собою. Незважаючи на це, наявність зареєстрованого шлюбу є перепорою для укладення нового.

Якщо особа перебуває у фактичних шлюбних відносинах, тобто проживає однією сім'єю з іншою особою без реєстрації шлюбу, то цей факт не є перешкодою для реєстрації нею шлюбу з іншою особою в органах реєстрації актів цивільного стану. Іншими словами, перебування у фактичних шлюбних відносинах, згідно із законом, не є перебуванням у шлюбі [5, с. 227].

Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що шлюб виник як спосіб регуляції відносин між особами різних статей, і його сучасна форма є результатом еволюції. У деяких країнах шлюб набув зовсім інших ознак, у інших – залишався незмінним протягом століть і дійшов до нас у тому ж вигляді. Велику роль у формуванні уявлення людей про шлюб відіграла релігія. Релігійні догми і сьогодні є невід'ємною частиною шлюбних відносин. Деякі країни дозволяють укласти шлюб лише за церковними канонами та звичаями, і тільки такий шлюб вважають дійсним, і таким, що породжує юридичні наслідки. Але разом з церковним шлюбом з'явилося поняття шлюбу світського. Такий шлюб жодним чином не пов'язаний з релігією і не передбачає приналежності подружжя до якоїсь конкретної релігії.

Список використаних джерел

1. Конституція України: [прийнято Верховною радою України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Сімейний кодекс України: [прийнято Верховною радою України від 10.01.2002 № 2947-III] // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 44.
3. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 липня 1969 року № 2006-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
4. Декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 20 січня 1918 // Історія Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istorijarossii.narod.ru/oreligii.htm>
5. Багач Е.М. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар [Текст]: [монографія] / Е.М. Багач, Ю.В. Білоусов; за ред. Е.М. Багач, Ю.В. Білоусова – К.: Ліга. – 2010. – 577 с.
6. Булгаков С.В. Настольная книга для священно-церковно-служителей [Текст]: [монографія] / С.В. Булгаков. – К., 1913. – 1211 с. Газета Временного Рабочего и Крестьянского Правительств [Текст] / Л. Шостака, О. Бадрак // Економіка України. – 20.12.1917. – № 37. – С. 1.
7. Троицкий С.В. Христианская философия брака [Електронний ресурс] / С.В. Троицкий. – Режим доступу: <http://www.synergia.itn.ru/kerigma/brak/troicki/7.htm>
8. Сайт законодавчих актів Швеції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lagen.nu>
9. Офіційний сайт сімейного законодавства Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.familylaw.co.uk>

В статье исследовано понятие брака, основные этапы развития законодательства о регулировании брачных отношений в Украине, раскрывается отличие светского брака от церковного, также проведен сравнительный анализ законодательства других государств с законодательством Украины по вопросам регулирования брачных отношений и порядка их регистрации.

Ключевые слова: светский брак, церковный брак, гражданское партнерство, форма брака, однополый брак.

The article includes research of conception of marriage, main stages of the development of legislation on the regulation of marital relations in Ukraine. Also here is disclosed difference between civil and church marriage and made comparative analysis of legislation other countries with Ukrainian legislation on the regulation of marital relations and procedure for their registration.

Key words: civil marriage, church marriage, civil partnership, form of marriage, same-sex marriage.

Одержано 7.11.2013.